

Hazırlanışında büyük bir dikkat ve itina gösterilen bu lugat Türkçe'nin sözlük bilimi kurallarına göre hazırlanmış ilk sözlüğüdür. Ayverdi eserin önsözünde, "Bu sözlük, sadece yaşayan Türkçemizi değil tarihî seyri içinde Türk dilinin kazanmış olduğu zenginlikleri de gözler önüne sermek, Türk çocuklarına geçmişleriyle bağ kurmalarına ve eski metinleri okuyup anlamlarına yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır" demektedir. 1977-2005 yılları arasında çalışarak sözlüğün kontrol ve redaksiyon işlerini yürüten, gramer bilgileri veren, dil notları koyan, Türkçe ve Batı kaynaklı kelimelerin etimolojisini yapan, Arapça ve Farsça kelimelerin etimolojisini kontrol eden Ahmet Topaloğlu bu lugatın bir "masa başı sözlüğü" olmadığını, madde başlarının seçiminden örneklerine kadar her şeyin yeniden "inşâ edildiğini" ve eser için asıl büyük gayretin İlhan Ayverdi tarafından sarfedildiğini belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İlhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, I, s. VII, IX; Aysel Yüksel – Zeynep Uluant, *İlhan Ayverdi: Bir Hayat Bir Lugat*, İstanbul 2006, s. 11-35; İsmet Binark, *Bir İhlâs Âbidesi: İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle*, Ankara 2006, s. 3-10, 27-53, 109, 114; Ahmet Topaloğlu, "Kubbealtı Lugatı ile İlgili Çalışmalar", *KAM*, XXXV/1 (2006), s. 18-22; Fahrünnisa Bilecik, "Kubbealtı Lugatı Bir Ömrün Hikâyesi", *a.e.*, s. 25; Ö. Faruk Akün, "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", *a.e.*, s. 27; Selim İleri, "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", *a.e.*, s. 31; Hakkı Devrim, "Tekkeler Vardı, Bazı Günlerde veya Saatlerde Zikir ve Sohbet İçin Yapılmış", *Radikal Gazetesi*, İstanbul 11.11.2009.



MUSTAFA TAHRALI

AYVERDİ, Samiha

(1905-1993)

Romancı, yazar ve mutasavvıf.

21 Kasım 1905'te İstanbul Şehzadebaşı'nda dünyaya geldi. Babası piyade kaymakamı İsmâil Hakkı Bey, annesi Meliha Hanım'dır. Soyu baba tarafından Ramazanoğulları'na, anne tarafından Budin'de medfun Bektaşî dervişi Gülbaba'ya dayanır. Büyük dedesi Hilmi Bey'in ağabeyi, II. Abdülhamid'in Meclis-i Mâliyye reisi İbrâhim Efendi, yazarın *İbrahim Efendi Konağı* adlı otobiyografik eserinin kahramanıdır. Samiha Ayverdi'nin, karakteri üzerinde sosyal seviye ve görgü bakımından, İstanbul'un seçkin ailelerinden birine mensup olan büyükannesi Hâlet Hanım'ın önemli rolü olacaktır.

Samiha Ayverdi 1921'de Süleymaniye İnâs Rüşdiyesi'ni bitirdi. Ardından

tahsiline özel olarak devam etti, iyi derecede Fransızca öğrendi, keman dersleri aldı. Öğrenme isteğini etkileyen zengin bir kütüphanenin elinin altında bulunması onun bilgi ve kültürünün gelişmesinde büyük rol oynadı. Henüz on iki yaşında iken babasının kütüphanesindeki bazı eserleri okumuştur. On dokuz yaşında evlendirilirse de ruhen ve fikren anlaşılmadığı eşinden bir kız çocuğu dünyaya getirdikten sonra ayrıldı. Küçük yaşından itibaren babasıyla beraber katıldığı selâmlık sohbetleri sayesinde dönemin önemli şahsiyetleriyle tanışması, bu sohbetlerde edindiği bilgi ve kültür birikimi Ayverdi'nin öğrenmeye hevesli karakterini besledi ve kuvvetli hâfızasının yardımıyla eserlerine malzeme kaynağı teşkil etti. Sultan Reşad ile Sultan Vahdeddin dönemlerini, II. Meşrutiyet ile İttihat ve Terakkî zamanını, Balkan muharebeleri, I. Dünya ve İstiklâl savaşlarını, Cumhuriyet devrini idrak eden yazar bu yıllara ait müşahedelerini, intibalarını ve bilhassa toplumun kaybettığı değerleri eserlerine geniş biçimde yansıttı. Hayatında asıl yetiştirici rolü olan rehber ise annesi vasıtasıyla intisap ettiği Hırkaiserif Ümmü Kenan Dergâhı postnişini Kenan Rifâî (Büyükaksoy) oldu. Kuzeni rûhiyat muallimi ve yazar Semiha Cemal'in genç yaşta ölümü üzerine Kenan Rifâî, "Onun yerine sen yazacaksın" diyerek Samiha Ayverdi'yi teşvik etti, böylece dünya görüşünün gelişmesinde ve birçok eserin yazılmasında önemli rol oynadı.

Yazarlığı dışında faal bir cemiyet hayatı olan Ayverdi, aksiyoner ve birleştirici mizacıyla bazı sosyal ve kültürel kurumların oluşmasını teşvik etti ve birçoğunun faal üyesi olarak hizmette bulundu. Bunlar arasında İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, Yahya Kemal Enstitüsü, Türk Ev Kadınları Kültür Derneği ve Kubbealtı Akademisi sayılabilir. Bu kuruluşlarda konferanslar verdi, sohbet toplantılarına katıldı, özellikle millî kültür ve sanatların



Samiha Ayverdi

yeni nesillere aktarılmasında önemli katkıları olan müzik, hat ve tezhip kurslarının açılmasını sağladı. Dinî hayatla ilgili uygulamaların unutulmaması ve günlük yaşayışa geçirilmesi, bunlar arasında çocuk iftarları, isim koyma, âmin alayı, dinî nikâh gibi merasimlerin kendi çevresinden başlayarak yaygınlaştırılmasını teşvik etti. Kendisine gelen bütün mektupları cevaplandırdığı bilinen Samiha Ayverdi'nin siyaset, eğitim, kültür, dil konusu ve toplum ahlâkı gibi Türkiye'nin birçok meselesine dair dönemin başbakanları ile bakanlarına, parti ve belediye başkanlarına yazdığı mektuplar bu konudaki hassasiyetini göstermektedir (mektupların büyük bir kısmı İsmet Binark tarafından *Samiha Ayverdi'nin Mektupları* adıyla yayımlanmıştır [İstanbul 2002]). Samiha Ayverdi, Balkanlar'ın ve Avrupa'nın pek çok şehrini gezdi. 1980'de Libya hükümetinin desteğiyle İspanya'nın Sevilla şehrinde düzenlenen İslâm Konferansı için hazırlık toplantısına bir tebliğle katıldı. Bu gezilerini ve intibalarını *Yeryüzünde Birkaç Adım* adlı eserinde anlattı (1984). Mimarlık tarihi araştırmacısı Ekrem Hakkı Ayverdi'nin kardeşi olan ve Türkiye Millî Kültür Vakfı, Türk Edebiyatı Vakfı, Aile Araştırmaları Kurumu, Türkiye Yazarlar Birliği gibi birçok kuruluş tarafından kendisine ödül verilen Samiha Ayverdi 22 Mart 1993'te Fatih'teki evinde vefat etti; ramazan bayramının ilk gününe rastlayan 24 Mart'ta Merkezefendi Kabristanı'nda toprağa verildi.

Yayın dünyasına geç girmekle beraber Samiha Ayverdi'nin verimli bir yazı hayatı olmuştur. İlk romanı *Aşk Budur'u* (1938) otuz üç yaşında iken çıkmış, daha sonra arka arkaya bir hikâye kitabıyla yedi roman yayımlanmıştır. O yıllarda Necip Fazıl Kısakürek, Refi Cevat Ulunay ve Adile Ayda gibi yazarlar bu eserler hakkında övücü yazılar yazmıştır. Son romanı *Mesihpaşa İmamı'nın* (1948) ardından roman yazmayı bırakan Ayverdi'nin mensur şiir, deneme, hâtıra yazıları yanında fikri, içtimâî ve tarihî konularda çok sayıda eseri bulunmaktadır. "Emanet" başlığını taşıyan mensur şiir tarzındaki ilk yazısı 28 Haziran 1946 tarihli *Büyük Doğu*'da çıkmış, daha sonra ölümüne kadar *Türk Yurdu*, *Resimli İstanbul Haftası*, *Anıt*, *Havadis*, *Türk Kadını*, *Tercüman*, *Türk Edebiyatı*, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* gibi gazete ve dergilerde yazıları yayımlanmıştır.

Samiha Ayverdi'nin yazılarında olduğu gibi roman ve hikâyelerinde de anlatım tekniğini mesele yapmadığı, buna karşılık

kendi dünya görüşünü telkin ettiği görülür. Bu bakımdan tezli roman kategorisine giren hemen bütün romanlarında tasavvufa açılan platonik bir aşkı ve kahramanların iç dünyasını aydınlatan irşad edici bir dost bulunur. Hâtıra türü eserlerinde de Osmanlılar'ın son dönem sosyal hayatını, zengin sınıfın asaletini, zarafetini, dostluğa ve sohbeta açık mizacını, çevrelerindeki insanlara karşı sevgi ve merhamet duygularını, bu arada İstanbul'un güzelliklerini dile getirir. Bununla beraber roman ve hâtıra türü eserleri açık şekilde birbirinden ayrılmaz. Roman ve hikâyelerine kendi hayat tecrübeleri ve gözlemleri girdiği gibi hâtıralarında da edebî üslup ve kurgu dikkati çeker. Fikir yazılarında İslâm anlayışının taassupla dar ve katı kılıplara hapsedilmesine karşı çıkan Samiha Ayverdi bu konuda tasavvufî hayatın önemini vurgular. Osmanlı Devleti'nin var oluşunun ve medeniyetinin sırrını da İslâmiyet'in ve Türklüğün mükemmel bir terkihi olarak görür.

Eserleri. Roman ve Hikâye: *Aşk Budur* (1938), *Batmayan Gün* (1939), *Mâbetbe Bir Gece* (1940), *Ateş Ağacı* (1941), *Yaşayan Ölü* (1942), *İnsan ve Şeytan* (1942), *Son Menzil* (1943), *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* (1944), *Mesihpaşa İmamı* (1948). **Hâtıra:** *İstanbul Geceleri* (1952), *İbrahim Efendi Konağı* (1964), *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya* (1974), *Hâtıralarla Başbaşa* (1977), *Yeryüzünde Birkaç Adım* (1984), *Rahmet Kapısı* (1985), *Ne İdik Ne Olduk* (1986), *Bağ Bozumu* (1987), *Hey Gidi Günler Hey* (1988), *Küplüce'deki Köşk* (1989), *Râtibe* (2002), *İki Âşinâ* (2003). **Nesirler, Tarihî ve Fikrî Eserler:** *Yusufçuk* (1946), *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (1951), *Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz'la birlikte), Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih* (1953), *Boğaziçi'nde Tarih* (1966), *Misyonerlik Karşısında Türkiye* (1969), *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri* (1970), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (1975), *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* (1976), *Âbide Şahsiyetler* (1976), *Kölelikten Efendiliğe* (1978), *Dost* (1980), *Mektuplardan Gelen Ses* (1985), *Hancı* (1986), *Ah Tuna Vah Tuna* (1990), *Türkiye'de Ermeni Meselesi* (Neşide Kerem Demir imzasıyla, 1976), *Dile Gelen Taş* (1999), *Ezelî Dostlar* (2004), *Mülâkatlar* (2005), *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır?* (2006), *Arkamızda Dönen Dolaplar* (2007), *Kayıbolan Anahtar* (2008), *Paşa Hanım* (2009),

Ebâbil Kuşları (2010) (Samiha Ayverdi'nin kitap ve makale olarak bütün yayımlarıyla hakkında yapılmış çalışmaların açıklamalı bibliyografyası için bk. İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, İstanbul 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Schimmel, "Samiha Ayverdi-Eine Istanbul Schriftstellerin", *Der Orient in der Forschung* (ed. Wilhelm Hoenerbach), Wiesbaden 1967, s. 569-585; Banıççek Kırcioğlu, *Samiha Ayverdi: Hayatı-Eserleri* (doktora tezi, 1990), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kâzım Yetiş, *Sâmiha Ayverdi, Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1993; a.mlf., "Sâmiha Ayverdi'nin Hayatı", *KAM*, XVII/4 (1988), s. 9-19; *Sâmiha Ayverdi* (haz. Aysel Yüksel – Zeynep Uluant), İstanbul 2005; Nesime Ceyhan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan Bir Kadın Yazar: Samiha Ayverdi ve Romanları", *EKEV Akademi Dergisi*, XIII/41, Erzurum 2009, s. 13-20; Ebubekir Eroğlu, "Ayverdi, Sâmiha", *TDEA*, I, 251-252; Selim İleri, "Ayverdi, Sâmiha", *DBİst.A*, I, 499-500; "Ayverdi, Sâmiha", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, I, 135-136.



ZEYNEP ULUANT

AYYÂŞÎ, Muhammed b. Mes'ûd (محمد بن مسعود العياشي)

Ebü'n-Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ayyâşî es-Sülemî es-Semerkandî (ö. 320/932 [?])

İmâmiyye Şiâsi'na mensup fakih ve müfessir.

Dedesı Ayyâş'a nisbetle anılan Muhammed b. Mes'ûd'un Benî Temîm'e mensup olduğu yolunda görüşler vardır (Hânsârî, VI, 129), nisbesinden de Semerkantlı olduğu anlaşılmaktadır. Kûfe, Bağdat ve Kum âlimlerinden ders almasının bu bölgelere ilmi seyahatler yaptığını göstermeye yetmeyeceği, kendisinin bu hocaları kendi bölgesini ziyaretleri esnasında dinlemiş olabileceği dile getirilmişse de (Bar-Asher, s. 71-72) aksini teyit eden veriler bulunmaktadır. Nitekim öğrencisi Keşşî onun hocalarından Ali b. Hasan b. Faddâl el-Kûfî hakkında kendisine, Irak ve Horasan bölgesinde karşılaştığı kimseler arasında fıkıh ilmi ve fazilet açısından Kûfe'deki bu hocasından daha üstününü görmediğini söylediğini, yine bir diğer hocası Ebû Ya'kûb İshak b. Muhammed el-Basrî'den hadis almak için Bağdat'a gittiğini haber verdiğini aktarmaktadır (Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü Ma'rifeti'r-ricâl*, s. 530-531). Ayyâşî'nin hocaları arasında bu ikisi dışında Abdullah b. Muhammed b. Hâlid et-Tayâlîsî, Muhammed b. Ahmed en-Nehdî el-Kûfî, İbrâhim b. Muhammed b. Fâris,

Ali b. Muhammed b. Feyrûzân el-Kummî ve Fazl b. Şâzân en-Nîsâbü'rî gibi isimler sayılmaktadır. IV. (X.) yüzyılın başlarında Mâverâünnehir bölgesinde İmâmiyye'nin öncülerinden ve bu mezhebi yayanlardan biri sayılan Ayyâşî'nin (*EP* [İng.], IV, 711) önemli talebeleri içinde kitaplarını rivayet eden oğlu Ca'fer'den başka Keşşî, Ebû'n-Nasr Ahmed b. Yahyâ ve Haydar b. Muhammed b. Nuaym es-Semerkandî gibi şahsiyetler bulunur. Ayyâşî'nin vefat tarihi klasik kaynaklarda zikredilmemekle birlikte son dönem araştırmacılarına göre 320 (932) yılı civarındadır (Sezgin, I, 42).

Şîî kaynaklarında Ayyâşî güvenilir bir kişi olarak nitelendirilmiş, mezhebin ileri gelenlerinden, geniş bilgi sahibi, rivayetlere muttali, ilim, fazilet ve edep sahibi olduğu, bununla birlikte zayıf râvilerden çokça rivayette bulunduğu kaydedilmiştir (Ahmed b. Ali en-Necâşî, II, 247; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *İhtiyârü Ma'rifeti'r-ricâl*, s. 497; Hânsârî, VI, 129). Keşşî gibi Ayyâşî'nin de Şîî olmayan kimselerden rivayetleri sebebiyle İmâmiyye âlimlerince eleştirildiğine modern çalışmalarda dikkat çekilmiştir (*EP* [İng.], IV, 711). Ayyâşî'nin babasından kalan mirası ve diğer mallarını eğitim için harcadığı, evinin mescid ve medrese gibi müstensihlerle, okuyan, mukabele eden ve yazan kimselerle doluğu rivayet edilmiş, bilhassa tefsir alanında sonrakiler üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Ayyâşî, Keşşî'nin, Şîî çevrelerinde ricâl sahasının dört temel eserinden biri kabul edilen çalışmasının da (*Ma'rifetü'r-ricâl*) en önemli kaynağıdır. Ayyâşî'nin önceleri Sünnî olduğu ve genç yaşta Şîîliği seçtiği zikredilmekte (Ahmed b. Ali en-Necâşî, II, 247), ancak ilk dönemde telif ettiği eserlerini Sünnî itikadına göre yazdığı görülmektedir. Şîîliği benimsedikten sonra her iki mezhep mensupları için ayrı ayrı ilim meclisleri kurmuş, çoğunluğu fıkıh, diğerleri tefsir, ahlâk, tarih ve siyere dair 200'den fazla eser telif etmiştir.

Eserleri. Müellifin en önemli eseri olan *Tefsîrû'l-'Ayyâşî* bir rivayet tefsiridir ve günümüze ulaşan nüshaları eserin Fâtîha'dan Kehf sûresine kadar olan kısmını ihtiva etmektedir. VI ve VII. yüzyıllarda kitaba yapılan bazı atıfların Kehf sûresinden sonraki bölümlere ait olduğu dikkate alındığında (meselâ Tabersî 19, 24, 66, 76 ve 114. sûrelerdeki rivayetlere atıf yapar; İbn Şehrâşûb ve İbn Tâvûs'ta da eserin elde bulunmayan kısımlarına atıflar vardır, bk. Bar-Asher, s. 60-61) eserin bir kısmının sonradan kaybolduğu anlaşılır. Tefsirin